

Anuari 2024

L'estat de l'educació a Catalunya

Els sistemes de transferències de rendes i les oportunitats educatives

Elena Costas Pérez, Maria Sánchez Vidal i Pere A. Taberner

Els sistemes de transferències de rendes i les oportunitats educatives

Anuari 2024

L'estat de l'educació a Catalunya

Els sistemes de transferències de rendes i les oportunitats educatives

Elena Costas Pérez, Maria Sánchez Vidal i Pere A. Taberner

Elena Costas Pérez. Experta en avaluació de polítiques públiques, doctora en Economia per la UB.

Maria Sánchez Vidal. Experta en avaluació de polítiques públiques, doctora en Economia per la UB.

Pere A. Taberner. Investigador en economia.

La col·lecció «Polítiques» és la col·lecció de referència de la Fundació Jaume Bofill. S'hi publiquen les recerques i els treballs promoguts per la Fundació amb més rellevància social i política. Les opinions que s'hi expressen corresponen als autors.

© Fundació Bofill, 2024

Girona, 34

08010 Barcelona

fbofill@fundaciobofill.org

<http://www.fundaciobofill.cat>

Creiem que el coneixement s'ha de compartir. Per això fem servir una llicència Creative Commons **Reconeixement 4.0 Internacional (CC BY 4.0)**, llevat que en algun material indiquem el contrari. Us animem a copiar, redistribuir, remesclar o transformar i crear els continguts propis d'aquesta publicació, per a qualsevol finalitat, inclosa la comercial. Només us demanem que reconegueu l'autoria de la creació original.

Les publicacions de la Fundació Jaume Bofill estan disponibles per a descàrrega al web: www.fundaciobofill.cat

Primera edició: novembre del 2024

Directors: Margarita León i Bernat Albaigés

Autoria: Elena Costas Pérez, Maria Sánchez Vidal i Pere A. Taberner

Edició: Fundació Jaume Bofill i Bonal·letra Alcompàs

Cap de projectes: Miquel Àngel Alegre

Coordinadora de projectes: Laura Morató

Cap de publicacions: Anna Sadurní

Disseny de la coberta: Anythink

Fotografia de la coberta: Uncle Jun

Disseny i maquetació: Mercè Montané

Impressió: Martín Arts Gràfiques (Barcelona)

Índex

1	La relació entre la pobresa i la desigualtat educativa	1
2	Com afecten els ingressos de les famílies els resultats educatius?	4
3	Què poden fer les polítiques públiques per revertir aquesta situació?	8
4	Quines transferències de renda tenim a Catalunya?	11
5	Com millorem els nostres sistemes de transferència de renda perquè puguin afectar els resultats educatius?	15
6	Bibliografia	18

Índex de gràfics

1.	Desigualtat educativa a Catalunya segons PISA 2022	2
2.	Desigualtat en la taxa d'abandonament escolar prematur a Catalunya	3

La relació entre la pobresa i la desigualtat educativa

A Catalunya els estudiants de famílies amb menys recursos econòmics presenten pitjors resultats educatius, tal com es mostra al Gràfic 1. Segons les proves estandarditzades de PISA,¹ les competències de l'alumnat de 15 anys s'incrementen a mesura que augmenta el nivell socioeconòmic, i indiquen que els estudiants del Q5 (quintil més alt, major nivell socioeconòmic) obtenen resultats millors que els del Q1 (quintil més baix, menor nivell socioeconòmic).² Aquest gradient socioeconòmic en els resultats educatius també s'ha constatat en la població més jove. Analitzant les proves de competències que realitza el Departament d'Educació als nens i nenes de sisè de primària de Catalunya, també s'aprecia que l'alumnat amb un menor nivell socioeconòmic obté puntuacions menors. En canvi, l'alumnat amb un major nivell socioeconòmic presenta puntuacions més elevades (Departament d'Educació, 2023a, 2023b).

.....

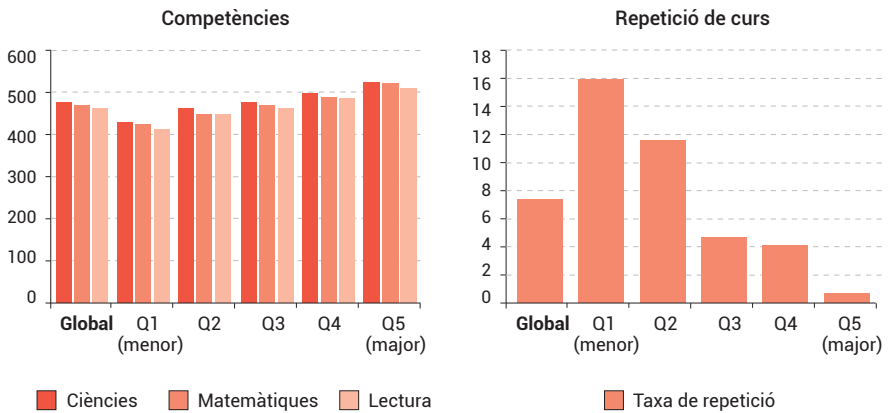
1. PISA utilitza l'Índex d'Estatut Social, Econòmic i Cultural (ISEC) de les famílies dels alumnes. Aquest indicador de nivell socioeconòmic agrupa una sèrie de variables relatives als pares, mares o tutors/es dels nens i nenes participants, com ara la situació ocupacional, el nivell d'estudis, indicadors subjectius sobre situació socioeconòmica o índex de possessions de la llar (PISA, 2022).

2. Un quintil és una mesura estadística que divideix les dades ordenades de menor a major en cinc parts iguals; cadascuna representa el 20% de la distribució.

Però no es tracta només de qüestions relacionades amb les competències: tot i que la taxa mitjana de repetició a Catalunya és inferior al 8%, existeix una clara disparitat entre quintils socioeconòmics. Els estudiants del quintil més baix (Q1) presenten una taxa de repetició del 16%, mentre que aquesta taxa disminueix progressivament fins a situar-se per sota de l'1% en el cas dels estudiants del quintil més alt (Q5).

GRÀFIC 1

Desigualtat educativa a Catalunya segons PISA 2022

Font: elaboració pròpia a partir de les microdades de PISA 2022.

De manera similar, la taxa d'abandonament escolar prematur (AEP) presenta, també, un clar gradient socioeconòmic en funció dels ingressos de la llar.³ Segons les dades de l'Enquesta de condicions de vida (ECV), la taxa d'AEP va ser del 12,1% a Catalunya l'any 2023 (Gràfic 2).⁴ Si s'analitza la dimensió socioeconòmica del fenomen, la taxa d'AEP és el doble en el

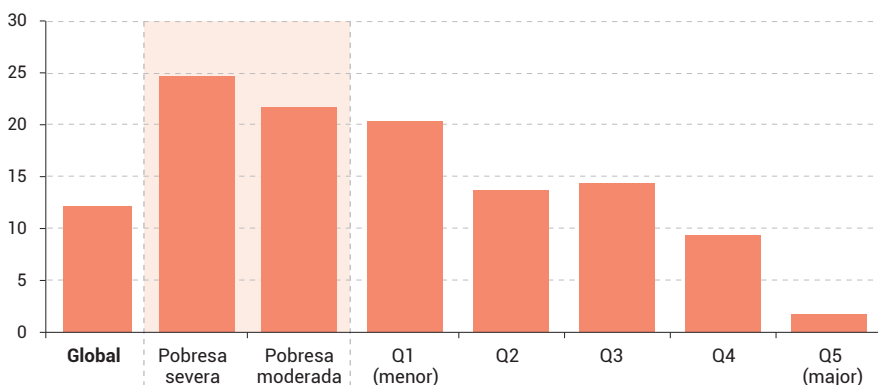
3. L'AEP es defineix com aquella població d'entre 18 i 24 anys que no ha finalitzat la segona etapa d'educació secundària (batxillerat o formació professional de grau mitjà) i no es troba estudiant cap mena de formació reglada.

4. L'indicador oficial de l'AEP es calcula a partir de l'Enquesta de població activa (EPA). No obstant això, les microdades públiques no ofereixen cap informació sobre els ingressos de les persones enquestades. Per aquest motiu, s'ha decidit fer el càlcul amb l'ECV, que permet aproximar l'AEP i conté informació de les rendes de les persones i les llars.

cas dels joves en pobresa severa (24,6%),⁵ i el 21,7% entre la població jove en pobresa moderada.⁶ Anàlogament, si s'analitza l'AEP segons el quintil d'ingressos de la seva llar, s'observa com la joventut dels quintils amb ingressos més baixos abandona més prematurament el sistema educatiu i assolix nivells de formació més limitats, en comparació amb la població amb més ingressos.

GRÀFIC 2

Desigualtat en la taxa d'abandonament escolar prematur a Catalunya

Font: elaboració pròpia a partir de les microdades de l'ECV 2023.

Per tant, els nens i nenes de llars en pobresa, i concretament en llars en pobresa severa o situacions de molta vulnerabilitat econòmica, tenen una probabilitat més alta d'abandonar els estudis prematurament, de repetir curs i de presentar resultats educatius pitjors. Això no seria un problema si la pobresa infantil fos residual al nostre país. Malauradament, Catalunya presenta una de les taxes de pobresa infantil més altes d'Europa (26,8% enfront de la mitjana europea, del 19,4%). A més, aquestes taxes

5. Una persona es troba en situació de pobresa severa si viu a una llar que es troba per sota del 40% de la renda mediana del seu país.

6. Una persona es troba en situació de pobresa moderada si viu a una llar que es troba per sota del 60% de la renda mediana del seu país.

elevades són un problema que arrosseguem des de fa més d'una dècada i que en moltes llars es tracta d'un problema crònic. D'altra banda, cal tenir en compte que, de tots aquests nens i nenes catalans en situació de pobresa, més d'un de cada deu —el 12,3%— es troben en situació de pobresa severa, és a dir, de vulnerabilitat extrema. Per tant, es tracta d'una qüestió endèmica que, malgrat els intents de reduir-la, continua afectant més de 167.000 infants. I són precisament aquests nens i nenes els que afronten una major desigualtat d'oportunitats educatives al llarg de la seva infància, tal com s'ha vist als gràfics anteriors.

Però no és només una qüestió del present; de fet, néixer i créixer en llars en pobresa implica també, anys després, tenir pitjors feines i salaris més baixos —més de 5.000 euros bruts menys a l'any— i pitjors estats de salut, cosa que perpetua el cicle de la pobresa. I, en gran mesura, això es deu als impactes educatius que té aquesta situació de vulnerabilitat econòmica (Alto Comisionado contra la Pobreza Infantil, 2023).

Com afecten els ingressos de les famílies els resultats educatius?

La desigualtat educativa segons la situació de vulnerabilitat socioeconòmica de l'alumnat està estretament relacionada amb els ingressos de les famílies. Evidentment, hi ha moltes altres dimensions a considerar com les culturals, les conductuals o les socials, que també determinen la vulnerabilitat dels nens i de les nenes. Però la creixent desigualtat en els ingressos familiars —i, per tant, la situació de pobresa en algunes llars— repercuteix directament en les oportunitats educatives dels nens i nenes (Duncan i Murnane, 2011; Ferguson, Bovaird, i Mueller, 2007).

En aquest sentit, Cooper i Stewart (2021) ofereixen una revisió sistemàtica de la literatura sobre com els ingressos familiars afecten els nens, nenes i adolescents en diversos països de l'OCDE. Els articles analitzats —un total de 54 que representen 29 casos d'estudi— investiguen les

relacions causals entre els ingressos de la família i els resultats educatius dels infants, el seu desenvolupament cognitiu, la salut i el comportament. Així, els articles que analitzen l'impacte a l'educació, un total de 27 que representen 17 casos d'estudi, demostren l'efecte positiu dels ingressos familiars sobre els resultats educatius dels nens i nenes, especialment en famílies de baixos ingressos. En concret, les seves anàlisis constaten que, a mesura que creixen els ingressos familiars, les notes dels nens i nenes són més altes, les taxes d'assistència a l'escola són més elevades i s'assoleix un major nivell educatiu.

Per tant, és fonamental entendre els mecanismes que expliquen que uns ingressos més elevats de la família comporten millors resultats educatius per tal de dissenyar polítiques efectives. Cooper i Stewart (2021), en la mateixa revisió sistemàtica, també discuteixen els mecanismes que la literatura ha analitzat. La conclusió, a partir dels articles estudiats, és que un major nivell d'ingressos millora l'ambient a casa i l'entorn de criança, millora la salut mental de les mares i milloren els patrons de consum a la llar. En un estudi molt similar, els mateixos autors —Cooper i Stewart (2013)— suggereixen que l'estrès i l'ansietat parental, així com la privació material, són mecanismes que porten els nens i nenes de famílies amb menys ingressos a obtenir pitjors resultats educatius. Es tracta, per tant, de diversos factors en àmbits diferents, que hem classificat, per simplicitat, en tres grans grups i dels quals posarem alguns exemples a continuació:⁷ la inversió familiar en recursos educatius —un mecanisme majoritàriament econòmic—, les dinàmiques familiars a la llar i altres factors ambientals i socials.

El primer dels mediadors entre el nivell socioeconòmic i les oportunitats educatives, la inversió familiar en recursos educatius, és un dels mecanismes més analitzats a la literatura. Les famílies amb ingressos més alts poden invertir més en recursos educatius que estimulen l'aprenentatge

.....
 7. No es tracta d'una revisió sistemàtica ni de tots els mecanismes que relacionen la pobresa familiar amb els resultats educatius, ni de tota la literatura, sinó de la menció de diversos d'ells a efectes il·lustratius.

dels seus fills i filles, així com en un entorn adequat a casa i una major implicació dels pares i mares en els processos d'aprenentatge, per exemple pel que fa a l'accés a materials educatius de qualitat, les classes de reforç i les activitats extraescolars (Dearing i Taylor, 2007; Washbrook, Gregg i Propper, 2014; Gregg, Waldfogel i Washbrook, 2006; Yeung, Linver i Brooks-Gunn, 2002). Aquesta capacitat d'inversió més gran permet crear un entorn favorable per a l'aprenentatge, que afavoreix així els processos cognitius dels nens i nenes i en millora els resultats educatius (Votruba-Drzal, 2003).

En canvi, les famílies amb menys ingressos i menor nivell socioeconòmic sovint tenen dificultats per adquirir materials com llibres, ordinadors i accés a Internet, la qual cosa limita la capacitat dels nens i nenes per fer tasques escolars i afecta negativament el seu rendiment acadèmic (Taberner, 2020). Aquesta manca de recursos contribueix a perpetuar la desigualtat educativa, ja que els estudiants de famílies més pobres sovint es veuen limitats per la manca de suport acadèmic i de condicions adequades per a l'estudi (Duncan i Murnane, 2011). Aquesta bretxa en els recursos disponibles té un impacte directe en les oportunitats d'aprenentatge i en els resultats acadèmics dels estudiants, i perpetua un cicle de desigualtat que afecta tant les persones com la societat en conjunt.

A més de les inversions, generalment econòmiques, l'ambient familiar i la implicació dels adults de la llar són també crucials per al rendiment acadèmic dels nens i nenes (Hill i Tyson, 2009). Segons Cooper i Stewart (2021), la manca d'implicació parental ajuda a explicar la relació entre ingressos familiars i resultats educatius. Akee *et al.* (2010) mostren que gaudir d'una bona situació econòmica a casa permet una major supervisió parental i una millor relació entre les mares i els seus fills i filles, la qual cosa influeix positivament en els resultats acadèmics. Paral·lelament, Washbrook, Gregg i Propper (2014) observen que les desigualtats socioeconòmiques en les habilitats educatives venen explicades per entorns d'aprenentatge a casa menys estimulants i per la menor implicació dels pares en l'aprenentatge.

Finalment, hi ha un tercer gran grup de mecanismes que es refereixen a l'entorn dels nens i nenes més enllà de la llar, que hem anomenat factors ambientals i socials. Per exemple, la literatura ha estudiat extensament el problema de la segregació urbana per nivell socioeconòmic i ha vist que aquesta es correlaciona de forma molt marcada amb fenòmens com la segregació escolar (Bonal, *et al.*, 2019; Gortázar, 2020) o el crim (Kang, 2016), i com aquestes dues qüestions tenen un impacte negatiu en les oportunitats educatives (Cabrera i Bianchi, 2023; Aizer, 2009). Paral·lelament, Dräger i Pforr (2022) demostren que el barri on resideixen els nens i nenes és un factor mediador entre els ingressos de la família i els resultats educatius.

Un altre exemple és el del paper que té el capital social de les famílies, ja que aquest té un impacte positiu en l'assoliment educatiu dels infants, però sovint les famílies amb menys recursos econòmics presenten també nivells més baixos de capital social (Tramonte i Willms, 2010). En aquesta línia, Lareau (2011) explica que les desigualtats en el capital cultural entre famílies de diferents classes socials afecten les oportunitats educatives dels nens i nenes. A més, exposa que pot existir un estigma associat amb la pobresa, que condueix a una disminució de les expectatives acadèmiques i del suport que reben els nens i nenes.

Per acabar, cal destacar que les criatures que viuen en situació de pobresa tenen més problemes d'estrès i d'ansietat (Evans i Kim, 2013). Evans, Schamberg i McEwen (2009) mostren que la pobresa crònica durant la infància està associada amb estrès continuat i afecta la memòria de treball en l'edat adulta. Tot i que no ho analitzen, els autors suggereixen que aquest estrès dels menors en llars en situació de vulnerabilitat pot ser un dels mecanismes causants de les diferències en els resultats educatius. En el mateix sentit, Twenge i Campbell (2002) mostren que existeix, també, un gradient socioeconòmic en l'autoestima dels nens i nenes; els infants més pobres tenen menys autoestima, cosa que es relaciona amb un pitjor rendiment educatiu (Baumeister *et al.*, 2003).

Què poden fer les polítiques públiques per revertir aquesta situació?

Fins ara hem vist que hi ha una relació clara entre els baixos ingressos de les famílies i els mals resultats educatius dels nens i nenes, especialment d'aquells que es troben en situacions de vulnerabilitat elevada o pobresa severa. Aquesta relació es deu principalment a la sèrie de mecanismes identificats anteriorment que s'agrupen en diversos àmbits, com ara la inversió familiar en recursos educatius, les dinàmiques familiars a la llar o altres factors ambientals i socials com la segregació, l'autoestima, l'estigma o el capital social.

La política educativa és, en molts casos, la primera mesura per donar resposta a aquestes problemàtiques. Una educació de qualitat és fonamental per trencar el cicle de la pobresa. Per exemple, programes d'educació compensatòria, beques i ajudes escolars, o suports addicionals per a l'alumnat amb necessitats especials són estratègies que poden ajudar a mitigar els efectes de la pobresa en els resultats educatius.

Tanmateix, els mecanismes identificats (com ara millor accés a recursos educatius de qualitat a la llar i al temps d'oci o millor ambient familiar) indiquen que una reducció de la pobresa —especialment la severa— pot tenir un efecte indirecte en la millora dels resultats educatius. Per tant, les polítiques socials i econòmiques destinades a augmentar els ingressos de les famílies poden millorar alguns dels mecanismes mencionats anteriorment, especialment aquells vinculats amb les inversions educatives o les condicions de vida a la llar i, en última instància, crear un entorn més favorable per a l'aprenentatge.

Complementar les polítiques educatives amb mesures destinades a reduir la pobresa és essencial per garantir la igualtat d'oportunitats educatives per a tots els nens i nenes, independentment de la renda de les seves famílies. Això implica no només proporcionar recursos educatius, sinó també abordar els factors subjacents que contribueixen a la desigualtat educativa.

En fer-ho, es pot crear un entorn més equitatiu on tots els infants tinguin la possibilitat d'assolir el seu màxim potencial acadèmic i personal.

En aquest sentit, tenen un paper clau els sistemes de garantia d'ingressos, que són polítiques públiques dissenyades per garantir que totes les famílies disposin d'uns ingressos mínims per cobrir les necessitats bàsiques. Aquests sistemes inclouen diverses mesures, com ara subsidis familiars, ajudes directes a les famílies, pensions no contributives i altres prestacions socials que tenen com a objectiu reduir la pobresa i la desigualtat econòmica. A més, en una definició encara més àmplia, es podrien incloure en aquest sistema els mecanismes fiscals i, fins i tot, la provisió gratuïta de serveis públics.

Per tant, el sistema és molt divers i té moltes eines disponibles. Tot i així, uns dels recursos més estesos i dissenyats, generalment, per combatre la pobresa són les transferències de renda. L'ús de les transferències de renda com a eina per combatre la pobresa ha evolucionat significativament al llarg del temps. S'han dissenyat molts ajuts directes a les famílies amb l'objectiu de contribuir, a partir d'un augment dels ingressos de les famílies, a la millora, en última instància, dels resultats educatius, per trencar així el cicle de la pobresa. Tradicionalment, es tractava d'ajuts condicionats, és a dir, les famílies rebien el suport financer a canvi de complir amb condicions específiques.

Els programes de transferència condicionada (CCTs, per les seves sigles en anglès) van guanyar popularitat com a estratègia principal, amb programes emblemàtics com el Progreso (més tard anomenat Oportunidades i Prospera) a Mèxic i el Bolsa Família al Brasil, que destaquen com a exemples d'èxit d'aquest enfocament (Fiszbein i Schady, 2009). Aquests programes requerien que les persones beneficiàries complissin certes condicions, com l'assistència escolar o les visites mèdiques, per rebre el suport financer, amb l'objectiu d'incitar comportaments que promoguessin el benestar a llarg termini. En la mateixa línia, una metaanàlisi portada a terme per Saavedra i García (2022), basada en més de 30 estudis,

conclou que les CCTs tenen un impacte positiu en la inscripció, l'assistència a l'escola i la reducció de l'abandonament escolar.

Als Estats Units s'han desenvolupat programes que donen diners a les famílies en situació de vulnerabilitat per complir objectius educatius dels fills i filles. Per exemple, l'Spark a Nova York o el Capital Gains Program a Washington. En aquests casos, si les famílies assoleixen una sèrie de condicions, com l'assistència a classe dels nens i nenes, l'assistència dels pares i mares a reunions amb els/les tutors/es, o directament segons les notes dels menors, rebien una quantitat de diners. Malauradament, no s'han dut a terme avaluacions d'impacte d'aquests programes.

L'evidència és en general robusta, tot i que molt centrada en països en desenvolupament o en col·lectius molt allunyats de l'escolarització, i en la problemàtica de l'abandonament escolar per absentisme. Però aquests ajuts no tenen en compte tota la resta de mecanismes darrere de la situació de pobresa de les llars, que, en el cas català, són més rellevants que l'absentisme, donades les altes taxes de pobresa infantil però també d'escolarització, ja que a partir dels 3 anys representen més del 95%.

Per això, les transferències de renda incondicionades (UCTs, de nou pel nom en anglès), que proporcionen ingressos sense cap condició a les famílies beneficiàries, semblen una millor eina per ajudar les llars a sortir de la pobresa. Segons l'evidència emergent, les UCTs poden ser igualment efectives per millorar la situació econòmica de les llars i, en alguns casos, poden oferir avantatges addicionals, com reduir els costos administratius associats amb el seguiment de les condicions i permetre a les famílies una major flexibilitat pel que fa a com utilitzen els fons d'acord amb les seves necessitats específiques, a partir d'un enfocament més personalitzat (Haushofer i Shapiro, 2016). Aquesta flexibilitat pot contribuir de manera significativa a la millora dels resultats educatius, de manera directa mitjançant una millora en la inversió en recursos educatius per als nens i nenes, o contribuint a alleugerir situacions d'estrès o ansietat parentals i a millorar la dinàmica familiar.

En aquest sentit, una revisió sistemàtica i la seva metaanàlisi portada a terme per Chong i Lau (2023), que examina 38 estudis d'avaluació que cobreixen 22 programes de transferències incondicionades en 18 països, troba un impacte positiu tant en la inscripció com en l'assistència escolar. Per tant, mentre que les transferències condicionades han demostrat que són efectives en certs contextos, les transferències incondicionades ofereixen una alternativa viable amb avantatges potencials addicionals.

En conclusió, aquests resultats suggereixen que les transferències de renda no condicionades poden ser una eina potent per millorar els resultats educatius en contextos diversos. Aquestes troballes ofereixen un suport important per a l'ús continuat i l'expansió d'aquests programes com a part de l'esforç global per aconseguir una educació universal i de qualitat per a tots.

Quines transferències de renda tenim a Catalunya?

Amb l'objectiu d'augmentar els ingressos de les famílies, reduir les seves taxes de pobresa i aconseguir així una millora dels resultats educatius dels seus fills i filles, a Catalunya els sistemes de garantia d'ingressos disposen de diversos ajuts de transferència de rendes. De fet, la pobresa a Catalunya abans de les transferències socials era del 40,2% i ha baixat fins al 18% després d'aquestes (Enquesta de condicions de vida, 2023). En aquest sentit, els dos principals ajuts disponibles són la Renda Garantida de Ciutadania (RGC) i l'Ingrés Mínim Vital (IMV).

La RGC té com a finalitat garantir una renda mínima a les persones en situació de necessitat que no tenen accés a altres mecanismes de protecció social, de manera que funcionen com a prestació subsidiària. És un dret subjectiu per a les unitats familiars en risc de pobresa o exclusió social que no superin uns determinats llindars de renda i patrimoni. Forma part de les prestacions socials de caràcter econòmic de la Generalitat

i el Sistema Públic d'Ocupació (SOC) i els professionals dels serveis socials bàsics tenen un paper clau en la intervenció tècnica i en l'elaboració dels acords d'inclusió laboral i social.

D'altra banda, en plena pandèmia de la COVID-19, amb la crisi econòmica i social que es va generar, l'Estat va impulsar l'aprovació de l'IMV. Es disposava llavors d'un sistema de garantia de rendes heterogeni a cada comunitat autònoma, com la RGC a Catalunya, fet que conduïa a importants diferències en termes de condicions d'accés, cobertura i suficiència. L'IMV es va crear per garantir una assistència i prestació base que es complementés amb les rendes mínimes regionals existents. És una prestació de la Seguretat Social, gestionada pel govern central, i que actualment es troba en un procés de transferència a diferents regions com ara Catalunya. El seu objectiu inicial era prevenir i lluitar contra la pobresa i l'exclusió social a Espanya. A finals de 2021 s'aprova també dins de l'IMV el Complement d'Ajuda per a la Infància (CAPI), al qual tenen dret les unitats de convivència amb menors d'edat que compleixin tots els requisits necessaris per a l'obtenció de l'IMV.

La RGC és una prestació subsidiària a l'IMV, per la qual cosa s'ha de sol·licitar l'IMV, en primer lloc, i, en el cas que sigui favorable, pot ser compatible amb la Prestació Complementària de la RGC. Per tant, les famílies amb infants a càrrec i en situació de vulnerabilitat econòmica a Catalunya disposen de dos sistemes de garanties d'ingressos que, segons l'evidència plantejada, haurien de contribuir a millorar els resultats educatius dels nens i nenes de les llars que es troben en una situació més vulnerable.

Tenint en compte els mecanismes analitzats que relacionen els baixos ingressos amb els mals resultats educatius, l'IMV i la RGC poden ajudar els nens, nenes i adolescents catalans en l'àmbit escolar de diverses maneres.

En primer lloc, assegurant uns ingressos mínims, les famílies poden millorar les seves condicions de vida i els recursos materials disponibles per als seus fills i filles. Això inclou tenir recursos educatius de qualitat

a casa que estimulin els processos cognitius dels menors i així crear un entorn que fomenti la curiositat i l'aprenentatge, i millori el rendiment acadèmic dels nens i nenes. A més, reduir la inseguretat econòmica és una forma de disminuir l'estrès familiar i millorar l'ambient familiar a casa. Com s'ha vist, els nens i nenes que creixen en entorns menys estressants i més amables tenen més probabilitats de concentrar-se i rendir millor a l'escola.

Els sistemes de garantia d'ingressos poden permetre que els pares i mares treballin menys hores o tinguin feines menys precàries, i que així puguin dedicar més temps i energia a involucrar-se en l'educació dels seus fills. Com hem vist, la implicació familiar és un factor clau per a l'èxit acadèmic. Finalment, amb més recursos, les famílies poden inscriure els seus fills en activitats extraescolars, que són importants per al desenvolupament integral dels nens. Aquestes activitats no només complementen l'educació formal, sinó que també ofereixen oportunitats per desenvolupar habilitats socials i de lideratge (Mahoney, Larson i Eccles, 2005).

Per tant, els sistemes de garantia d'ingressos poden contribuir de manera significativa a la millora dels resultats educatius dels nens i nenes en situació de pobresa, no només a través de la millora directa de les condicions de vida, sinó també gràcies a la reducció de factors de risc associats amb la pobresa. De fet, Akee *et al.* (2010) mostren com una transferència econòmica del govern dels Estats Units no relacionada amb les característiques de la llar millora el nivell educatiu assolit pels menors a llarg termini i millora les taxes de graduació a l'educació secundària. L'estudi suggereix que un dels mecanismes al darrere d'aquests resultats és la millora de la relació dels pares amb els fills.

Cal tenir en compte que, perquè l'IMV i la RGC puguin realment millorar els resultats educatius dels nens i nenes a Catalunya, aquests sistemes han de ser capaços de treure les famílies de la pobresa, cosa que no sempre passa (Ivàlua, 2023).

Diverses limitacions d'aquests sistemes posen en dubte la seva capacitat no només per treure les llars de la pobresa, sinó també per ajudar els nens, nenes i adolescents a millorar els resultats educatius. En primer lloc, destaca la cobertura limitada d'aquests programes. Menys de la meitat de les llars en situació de pobresa severa a Catalunya són elegibles per rebre la RGC. Segons dades del Departament de Drets Socials, l'any 2022 hi havia de mitjana mensual de 55.551 persones titulars de la RGC i 122.851 beneficiàries. Pel que fa a l'IMV, aquest només arriba a un 14,5% de la població catalana que es troba per sota del llindar de la pobresa (Asociación de Directoras y Gerentes de Servicios Sociales, 2022). Tot i que s'ha accelerat la concessió de l'IMV, aquesta ajuda encara no ha arribat al 76% del total de persones esperades a escala nacional, de manera que queden excloses prop de 550.000 persones per aconseguir l'objectiu inicial de 2.300.000 persones beneficiàries.

Moltes llars catalanes amb ingressos molt baixos no reben ni la RGC ni l'IMV. El fenomen del *non-take up* (NTU), que agrupa aquelles persones que, tot i tenir dret a l'ajut, no se'n beneficien, és destacable en aquest context. En el cas de l'IMV, s'estima que a Catalunya el 69% de les llars potencialment beneficiàries no reben l'ajut (AIREF, 2023), una taxa 10 punts superior a la mitjana estatal. Respecte al Complement d'Ajuda per a la Infància (CAPI), el desembre de 2022, 1.500.000 llars podrien haver obtingut aquest complement, però només 274.000 ho van fer, de manera que mostra nivells de *non-take up* encara més elevats.

A més, les quanties d'aquestes prestacions sovint no cobreixen el cost de vida en molts indrets de Catalunya, ni el cost de criar un infant, que supera els 800 euros al mes (Save the Children, 2022). Per tant, la majoria de les famílies que aconseguixen l'IMV o la RGC encara no poden sortir de la pobresa. Això és especialment greu en els territoris amb un cost de vida més elevat i per a les famílies nombroses (Ivàlua, 2023).

La cobertura limitada, les altes taxes de *non-take up* i les baixes quanties posen en risc la capacitat dels sistemes de garantia d'ingressos actuals a

Catalunya per fer que les famílies amb infants i adolescents a càrrec puguin millorar la seva situació econòmica i, per tant, millorar els resultats educatius dels seus fills i filles. Aquests problemes suggereixen la necessitat de reformar aquests programes per garantir que realment ajudin a trencar el cicle de la pobresa i assegurin un futur millor per als nens i nenes de Catalunya.

Com millorem els nostres sistemes de transferència de renda perquè puguin afectar els resultats educatius?

Els sistemes de garantia d'ingressos, i especialment les transferències de renda, poden contribuir significativament a alleugerir part del pes que suporten les famílies amb pocs recursos econòmics i que tenen conseqüències directes en les oportunitats educatives dels nens, nenes i adolescents catalans. Però per aconseguir aquest objectiu, cal fer-hi millores perquè siguin més efectius.

Les mesures proposades s'articulen segons l'etapa educativa, ja que els mecanismes que entren en joc entre la reducció de la pobresa i la millora dels resultats educatius poden ser diferents en funció de si es tracta d'educació obligatòria o no obligatòria. A més, tot i que el capítol se centra en les transferències de renda, es proposen altres mesures o polítiques complementàries del sistema de garantia d'ingressos que poden servir també per complir els objectius proposats.

- **Nens i nenes de 0 a 3 anys:** en aquesta etapa, els mecanismes com la cobertura de costos directes i indirectes de l'educació infantil i les mesures de conciliació laboral són crucials. Les transferències d'ingressos en aquest cas faciliten que les famílies puguin proporcionar una dedicació adequada i un entorn de criança saludable, factors essencials per al desenvolupament cognitiu inicial dels infants.

- a) *Incrementar les quanties de la RGC i l'IMV*: les famílies amb infants petits sovint es troben amb costos elevats de cura i educació infantil que poden limitar la seva capacitat de treballar i sortir de la pobresa. A més, aquestes ajudes no són prou elevades per treure les llars de la pobresa (Ivàlua, 2023). Augmentar-ne les quanties pot garantir que les famílies cobreixin aquests costos i proporcionin un entorn adequat per al desenvolupament dels infants (Save the Children, 2022).
- b) *Gratuïtat de l'educació infantil*: garantir la gratuïtat de l'educació infantil per als nens i nenes de 0 a 3 anys pot alleugerir les càrregues financeres de les famílies, permetre als pares i mares treballar o buscar feina, i contribuir així a millorar la situació econòmica familiar.
- c) *Mesures de conciliació laboral*: promoure mesures de conciliació laboral com allargar els permisos parentals i flexibilitzar els horaris de treball per permetre que els pares i les mares puguin equilibrar millor les seves responsabilitats laborals i familiars.
- **Etapas educatives obligatòries**: en aquestes etapes en què l'educació és gratuïta, els mecanismes que tenen un rol més important entre la pobresa i els mals resultats educatius són aquells més socials i psicològics. Aquí els ajuts permeten a les famílies cobrir les necessitats bàsiques i mantenir un entorn familiar estable, de manera que milloren l'atenció familiar i les condicions de vida, alhora que s'alleugereix l'estrès econòmic familiar, element clau per millorar el rendiment acadèmic.
- a) *Compatibilitat de la RGC amb les rendes del treball*: fer compatible la Renda Garantida de Ciutadania amb les rendes del treball pot evitar l'exclusió de persones amb feina, però en situació de pobresa. Això pot ajudar a reduir l'estrès econòmic familiar i a proporcionar un entorn més estable per als infants.
- b) *Reducció del non-take up (NTU)*: minimitzar les barreres administratives i digitals per facilitar l'accés a les ajudes. Potenciar el

paper de l'automatització de processos i simplificar els requeriments de documentació pot reduir les taxes de *non-take up* i assegurar que més famílies puguin beneficiar-se de les ajudes disponibles (AIREF, 2023; Taula del Tercer Sector, 2023).

- **Etapas educatives postobligatòries:** en aquestes etapes els ajuts permeten a les persones joves continuar la seva formació acadèmica sense les pressions econòmiques que podrien obligar-los a abandonar els estudis; per tant, asseguruen una transició més fluida al mercat laboral.
 - a) *Garantir l'accés a ajuts de renda als 18 anys:* modificar les polítiques per assegurar que els joves puguin accedir a les ajudes de renda com la RGC i l'IMV a partir dels 18 anys, en lloc de la condició actual, que és als 23 anys, pot facilitar la continuació dels estudis postobligatoris. De la mateixa manera, ampliar la prestació econòmica d'urgència social per a famílies amb infants de 0 a 16 anys de l'Ajuntament de Barcelona (el conegut com a «fons d'infància») fins als 18 anys podria reduir els costos d'oportunitat de moltes famílies respecte a la continuació dels estudis i la reducció de l'abandonament escolar.
 - b) *Ampliar el Complement d'Ajuda per a la Infància (CAPI):* augmentar les quanties del CAPI per als majors de 6 anys, ja que el cost de la criança augmenta amb l'edat dels infants. Això pot ajudar a cobrir els costos addicionals relacionats amb l'educació secundària i la postobligatòria. En aquest moment, es reben 115 euros per nen o nena menor de 3 anys, 80,50 euros per infant entre 3 i 6 anys i només 57,50 euros per infant de més de 6 anys (i fins a 18 anys). Perquè l'educació postobligatòria no suposi un cost d'oportunitat, la quantia hauria de ser, com a mínim, la mateixa que la que reben les famílies amb fills i filles en edat d'escolarització obligatòria. A més, el complement hauria de poder allargar-se sempre que els joves fossin econòmicament dependents i estiguessin estudiant, per garantir la

igualtat d'oportunitats d'entrada al mercat laboral entre les famílies de diversos orígens socioeconòmics.

- c) *Programes de beques educatives*: complementar les transferències de renda amb programes de beques educatives que es dirigeixin directament a les famílies. Aquestes beques poden ajudar a cobrir els costos relacionats amb l'educació superior, i facilitar així la continuïtat dels estudis i la cobertura de les necessitats d'inversió educatives. D'aquesta manera, les transferències de renda directes servrien per cobrir altres àrees i millorarien la situació de convivència de les famílies; així s'evitaria l'abandonament escolar.

En resum, per millorar els resultats educatius dels infants en situació de pobresa a Catalunya, cal complementar les polítiques educatives amb reformes significatives dels sistemes de garantia d'ingressos segons les diferents etapes educatives. Aquestes mesures poden contribuir a trencar el cicle de la pobresa i garantir que tots els nens i nenes tinguin les mateixes oportunitats per assolir el seu màxim potencial acadèmic i personal.

Bibliografia

- AIZER, A. (2009). «Neighborhood Violence and Urban Youth». A: Gruber, J., (Ed.) *The Problems of Disadvantaged Youth: An Economic Perspective*, University of Chicago Press, p. 275-307.
- AIREF (2023). *Segunda Opinión Ingreso Mínimo Vital*. AIREF. chrome-extension://efaidnbmnnnibpcajpcglclefindmkaj/https://www.airef.es/wp-content/uploads/2023/06/IMV/230615.-Opinio%CC%81n.-Segunda-Opinio%CC%81n-IMV_AIREF.pdf.
- AKEE, R. K. Q., COPELAND, W. E., KEELER, G., ANGOLD, A. i COSTELLO, E. J. (2010). «Parents' incomes and Children's outcomes: A quasi-experiment using transfer payments from casino profits». *American Economic Journal: Applied Economics*, vol. 2, p. 86-115.
- ALTO COMISIONADO CONTRA LA POBREZA INFANTIL (COORD.). (2023). *El coste de la pobreza infantil en España*. Alto Comisionado contra la

Pobreza Infantil. <https://www.comisionadopobrezainfantil.gob.es/es/el-coste-de-la-pobreza-infantil-en-espana-estudio-completo>.

- ASOCIACIÓN DE DIRECTORAS Y GERENTES DE SERVICIOS SOCIALES (2022). *Situación y evolución de las Rentas Mínimas de Inserción en España y en cada una de las Comunidades Autónomas (2011 / 2022)*. Asociación de Directoras y Gerentes de Servicios Sociales. <chrome-extension://efaidnbmninnibpcajpcgclefindmkaj/https://directoressociales.com/wp-content/uploads/2024/01/RMI-2022-GRAFICOSv3-web.pdf>.
- BAUMEISTER, R. F., CAMPBELL, J. D., KRUEGER, J. I. i VOHS, K. D. (2003). «Does high self-esteem cause better performance, interpersonal success, happiness, or healthier lifestyles?» *Psychological Science in the Public Interest*, vol. 4, núm. 1, p. 1-44.
- BONAL, X., ZANCAJO, A. i SCANDURRA, R. (2019). «Residential segregation and school segregation of foreign students in Barcelona». *Urban Studies*, vol. 56, núm. 15, p. 3251-3273. <https://www.jstor.org/stable/26958639>.
- CABRERA, L. i BIANCHI, D. (2023). «La segregación escolar y su impacto en el rendimiento académico del alumnado de educación primaria en España». *Social and Education History*, vol. 12, núm. 1, p. 1-35. <http://doi.org/10.17583/hse.11374>.
- CHONG, A. i LAU, R. (2023). «Unconditional cash transfers: A systematic review and meta-analysis». *World Development*, vol. 141, 105376.
- COOPER, K. i STEWART, K. (2013). *Does Money affect children's outcomes? A systematic review*. Joseph Rowntree Foundation.
- COOPER, K. i STEWART, K. (2021). «Does Household Income Affect children's Outcomes? A Systematic Review of the Evidence». *Child Indicators Research*, vol. 14, p. 981-1005. <https://doi.org/10.1007/s12187-020-09782-0>.
- DEARING, E. i TAYLOR, B. A. (2007). «Home improvements: Within-family associations between income and the quality of Children's home environments». *Journal of Applied Developmental Psychology*, vol. 28, núm. 5-6, p. 427-444. <https://doi.org/10.1016/j.appdev.2007.06.008>.

- DEPARTAMENT D'EDUCACIÓ (2023A). *Anàlisi del context de l'alumnat de sisè de primària de Catalunya. 2021-2022*. Informes d'avaluació 33. Consell Superior d'Avaluació del Sistema Educatiu. <chrome-extension://efaidnbmnnnibpcajpcglclefindmkaj/http://csda.gencat.cat/web/content/home/arees-actuacio/publicacions/informes-avaluacio/33-informe.pdf>.
- DEPARTAMENT D'EDUCACIÓ (2023B). *L'avaluació de sisè d'educació primària 2023*. Quadern d'avaluació 59. Consell Superior d'Avaluació del Sistema Educatiu. <chrome-extension://efaidnbmnnnibpcajpcglclefindmkaj/http://csda.gencat.cat/web/content/home/arees-actuacio/publicacions/quaderns-avaluacio/quaderns-avaluacio-59/quaderns-avaluacio-59.pdf>.
- DRÄGER, J. i PFORR, K. (2022). «The multiple mediators of early differences in academic abilities by parental financial resources in Germany». *Advances in Life Course Research*, vol. 52.
- DUNCAN, G. J. i MURNANE, R. J. (EDS.). (2011). *Whither Opportunity?: Rising Inequality, Schools, and Children's Life Chances*. Russell Sage Foundation. <http://www.jstor.org/stable/10.7758/9781610447515>.
- EVANS, G. W. i KIM, P. (2013). «Childhood poverty, chronic stress, self-regulation, and coping». *Child Development Perspectives*, vol. 7, núm. 1, p. 43-48.
- EVANS, G. W., SCHAMBERG, M. A. i MCEWEN, B. S. (2009). «Childhood Poverty, Chronic Stress, and Adult Working Memory». *Proceedings of the National Academy of Sciences of the United States of America*, vol. 106, núm. 16, p. 6545-6549. <http://www.jstor.org/stable/40482133>.
- FERGUSON, H. B., BOVAIRD, S. i MUELLER, M. P. (2007). «The impact of poverty on educational outcomes for children». *Pediatrics & Child Health*, vol. 12, núm. 8, p. 701-706.
- FISZBEIN, A. i SCHADY, N. (2009). *Conditional cash transfers: Reducing present and future poverty*. World Bank.
- GREGG, P., WALDFOGEL, J. i WASHBROOK, E. (2006). «Family expenditures post-welfare reform in the UK: Are low-income families starting to catch up?», *Labour economics*, vol. 13, núm. 6. DOI 10.1016/j.labeco.2005.10.002.

- GORTAZAR, L. (2020). «Segregación escolar y ciudades: ¿matrimonio inseparable?». *Panorama Social*, núm. 32 (deseembre de 2020).
- HAUSHOFER, J. i SHAPIRO, J. (2016). «The short-term impact of unconditional cash transfers to the poor: Experimental evidence from Kenya». *The Quarterly Journal of Economics*, vol. 131, núm. 4, p. 1973-2042.
- HILL, N. E. i TYSON, D. F. (2009). «Parental involvement in middle school: A meta-analytic assessment of the strategies that promote achievement». *Developmental Psychology*, vol. 45, núm. 3, p. 740-763.
- IVÀLUA (2023). *Avaluació de la renda garantida de ciutadania*. Ivàlua. chrome-extension://efaidnbmnnnibpcajpcgiclfefindmkaj/https://iva-lua.cat/sites/default/files/2023-07/Informe_Avaluaci%C3%B3%20del%20Disseny%20i%20la%20Implementaci%C3%B3%20RGC_2020-22.pdf.
- KANG, S. (2016). «Inequality and crime revisited: effects of local inequality and economic segregation on crime». *Journal of Population Economics*, vol. 29, p. 593-626. <https://doi.org/10.1007/s00148-015-0579-3>.
- LAREAU, A. (2011). *Unequal Childhoods: Class, Race, and Family Life*. University of California Press.
- MAHONEY, J. L., LARSON, R. W. i ECCLES, J. S. (2005). *Organized activities as contexts of development: Extracurricular activities, after-school and community programs*. Lawrence Erlbaum Associates Publishers.
- OECD (2023). *PISA 2022 Technical Report*. OECD. <https://www.oecd.org/en/about/programmes/pisa/pisa-data.html>.
- SAAVEDRA i GARCÍA (2022). *Conditional cash transfers for education*. NBER Working Paper 29758. doi 10.3386/w29758.
- SAVE THE CHILDREN (2022). *El cost de la criança al 2022. Catalunya*. Save the Children. chrome-extension://efaidnbmnnnibpcajpcgiclfefindmkaj/https://www.savethechildren.es/sites/default/files/2022-06/El_cost_de_la_crian%C3%A7a_2022.pdf.
- TABERNER, P. A. (2020). *Polítiques per a garantir l'accés a dispositius electrònics i a internet a tots els nens i nenes a Catalunya*. Fundació Bofill. <https://fundaciobofill.cat/blog/politiques-dispositius-electronics>.

- TAULA D'ENTITATS DEL TERCER SECTOR SOCIAL DE CATALUNYA (2022). *L'impacte dels tràmits administratius en l'accés a les prestacions socials. Una perspectiva conductual*. Taula d'entitats del Tercer Sector Social de Catalunya. <https://www.tercersector.cat/documents/limpacte-del-tramits-administratius-en-laces-les-prestacions-socials-una-perspectiva>.
- TRAMONTE, L. i WILLMS, J. D. (2010). «Cultural capital and its effects on education outcomes». *Economics of Education Review*, vol. 29, núm. 2, p. 200-213.
- TWENGE, J. M. i CAMPBELL, W. K. (2002). «Self-esteem and socioeconomic status: A meta-analytic review». *Personality and Social Psychology Review*, vol. 6, núm. 1, p. 59-71.
- VOTRUBA-DRZAL, E. (2003). «Income Changes and Cognitive Stimulation in Young Children's Home Learning Environments». *Journal of Marriage and Family*, vol. 65, p. 341-355. <https://doi-org.sire.ub.edu/10.1111/j.1741-3737.2003.00341.x>.
- WASHBROOK, E., GREGG, P. i PROPPER, C. (2014). «A decomposition analysis of the relationship between parental income and multiple child outcomes». *Journal of the Royal Statistical Society Series A-Statistics in Society*, vol. 177, núm. 4, p. 757-782. <https://doi.org/10.1111/rssa.12074>.
- YEUNG, W. J., LINVER, M. R. i BROOKS-GUNN, J. (2002). «How Money Matters for Young Children's Development: Parental Investment and Family Processes». *Child Development*, vol. 73, p. 1861-1879. <https://doi-org.sire.ub.edu/10.1111/1467-8624.t01-1-0051>.

Agraïments

Agraïm la participació en el seminari de contrast i les aportacions fetes al contingut d'aquest capítol de l'Anuari 2024 a un nodrit grup de persones expertes. Elles són: Manuel Aguilar Hendrickson, Albert Arcarons, Valentí Arroyo i Peña, Júlia de Quintana, Miriam Feu, Miguel Ángel Manzano i Eladi Torres González.

Aquest apartat de l'*Anuari 2024* explora la relació entre la pobresa econòmica i les oportunitats educatives a Catalunya i com revertir-les per mitjà de la millora de les transferències de rendes actuals. Les principals dades destaquen que els alumnes de famílies amb menys recursos econòmics obtenen pitjors resultats acadèmics. A través de les dades de l'informe PISA i d'altres estudis, es demostra que existeix un gradient socioeconòmic clar en les competències, la repetició de curs i l'abandonament escolar prematur, i que així es perpetua el cicle de la pobresa.

Aquest treball també inclou una revisió de la literatura acadèmica sobre l'impacte dels ingressos familiars en els resultats educatius i els mecanismes que expliquen aquest lligam: la inversió en recursos educatius, la implicació parental i els factors ambientals i socials. A més, s'examinen estudis sobre l'impacte de les transferències de renda condicionades i incondicionades en la millora dels resultats educatius. Finalment, el document destaca una sèrie de recomanacions per enfortir els sistemes de garantia d'ingressos a Catalunya, com la Renda garantida de ciutadania i l'Ingrés mínim vital, a fi d'ajudar les famílies en situació de vulnerabilitat i millorar les oportunitats educatives.

Elena Costas Pérez

Experta en avaluació de polítiques públiques, doctora en Economia per la UB.

Maria Sánchez Vidal

Experta en avaluació de polítiques públiques, doctora en Economia per la UB.

Pere A. Taberner

Investigador en economia.